

วิพากษ์หนังสือ / Book Review

สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม: ศึกษากรณีการปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี

ผู้วิจัย: อาหมัด อัลฟารีดีย์

ปีที่พิมพ์: 2547

ผู้วิพากษ์: มาหะมะ ดาแม็ง *

: มุฮัมมัดซาคี เจ๊ะหะ**

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์การศึกษา ซึ่งได้วิจัยในเรื่องสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม และการปฏิบัติต่อสามี รวมถึงการอุปการะเลี้ยงดู การได้รับซึ่งสิทธิต่างๆ จากสามีตามเงื่อนไขและขอบเขตที่อิสลามได้วางหลักเกณฑ์ไว้

งานวิพากษ์วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้แบ่งสัดส่วนในการวิพากษ์วิทยานิพนธ์ออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 สถานภาพและคุณลักษณะของวิทยานิพนธ์ ส่วนที่ 2 บทนำ ส่วนที่ 3 เนื้อหา ส่วนที่ 4 บทวิพากษ์จุดเด่น จุดด้อย และข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 1 สถานภาพและคุณลักษณะของวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีจำนวนหน้าทั้งสิ้น 220 หน้า รวมทั้งปกใน สารบัญ เนื้อหา และแหล่งการอ้างอิง ไม่ได้รวมภาคผนวก เป็นวิทยานิพนธ์ประจำปีการศึกษา 2547 มีผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.อิสมาแอ อาลี และดร.วรรณณา แผนมุนินเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา ทั้งนี้ในการสอบวิทยานิพนธ์ได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 4 ท่าน ประกอบด้วยผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.อิสมาแอ อาลี ประธานกรรมการ ดร.วรรณณา แผนมุนิน กรรมการ รองศาสตราจารย์ระวีวรรณ ชุ่มพุกฤษ์ กรรมการ และอาจารย์ฮามีดะฮ์ อาแด กรรมการ

ส่วนที่ 2 บทนำ

2.1 บทนำ

ในบทนำผู้วิจัยได้เริ่มการเขียนวิทยานิพนธ์ด้วยการนำเสนอเกี่ยวกับปัญหาและความเป็นมาของปัญหา ซึ่งผู้วิจัยเริ่มด้วยคำสรรคุณสรรคุณต่ออัลลอฮ์ ﷻ ขอภัยโทษจากท่าน ขอจงชี้แนวทางไปในทางที่พระองค์อัลลอฮ์ ﷻ ทรงโปรดปราน จากนั้นก็ได้นำเสนอเกี่ยวกับทางนำที่ดีที่สุดของมุสลิมคือทางนำที่เป็นตัวอย่างจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

2.2 ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

ในส่วนเนื้อหาทางด้านปัญหาและความเป็นมาของปัญหานั้นผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของการมีภริยาและสิทธิของภริยาในประเทศไทย ประวัติศาสตร์ของการมีภริยาและสิทธิของภริยาในสมัยญะฮิลียะฮ์ สาระนั้นเนื้อหา

* นักศึกษาลัทธิศุนนิตศาสนาอิสลาม บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาชะรีอะฮ์ คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

** Asst. Prof. Ph.D. (law) อาจารย์ประจำสาขาวิชาชะรีอะฮ์ (กฎหมายอิสลาม) คณะอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา

ของการมีภริยาและสิทธิของภริยาในอิสลามโดยที่ผู้วิจัยได้นำเสนออายุขลุ่ลกรอาน และอัลหะดีษมาประกอบในการนำเสนอ จากนั้นผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในจังหวัดปัตตานี ซึ่งปัญหาดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อระบบวิถีชีวิตของมุสลิมในจังหวัดปัตตานีโดยเฉพาะในเรื่องของแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ได้เปิดโรงงานต่าง ๆ ในจังหวัดปัตตานีจำนวนทั้งสิ้น 234 โรง และที่สำคัญคนงานส่วนใหญ่ในโรงงานเหล่านั้นเป็นสตรีมุสลิมะฮ์ ดังนั้นจากการที่สตรีมุสลิมะฮ์เข้าทำงานในโรงงาน ผู้วิจัยจึงอยากทราบว่าสตรีมุสลิมะฮ์เหล่านั้นได้ปฏิบัติเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของมุสลิมะฮ์มากน้อยเพียงใด เพื่อจะเป็นข้อมูลส่งเสริมในการสร้างสถาบันครอบครัว ตลอดจนหาแนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาสถาบันครอบครัวต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นปัญหาการวิจัยครั้งนี้ดังต่อไปนี้

1. สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายไทยและกฎหมายสำคัญ ๆ ในอดีตเป็นอย่างไร
2. สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามมีลักษณะอย่างไร
3. ความยึดมั่นในหลักการอิสลามและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรสอยู่ในระดับใด
4. การได้มาซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามในจังหวัดปัตตานีปัจจุบันเป็นไปตามกฎหมายอิสลามหรือไม่ และในระดับใด
5. การได้มาซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามในจังหวัดปัตตานีมีความสัมพันธ์กับความยึดมั่นในหลักการอิสลามและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรสหรือไม่ และในระดับใด

2.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของภริยาตามกฎหมายสำคัญ ๆ ในอดีต
2. เพื่อศึกษาลักษณะสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม
3. เพื่อศึกษาระดับความยึดมั่นในหลักการอิสลามและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส
4. เพื่อศึกษาระดับการได้มาซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามในจังหวัดปัตตานี
5. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความยึดมั่นในหลักการอิสลามและความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส กับการได้มาซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามในจังหวัดปัตตานี

2.4 สมมุติฐานการวิจัย

สมมุติฐานผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานว่าการได้มาซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาจะเป็นไปตามกฎหมายอิสลามในระดับใด สูง ปานกลาง หรือต่ำ ขึ้นอยู่กับระดับของความยึดมั่นในหลักการอิสลามและระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส

2.5 ตัวแปรการวิจัย

ตัวแปรในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรต้นคือ 1. ความยึดมั่นในหลักการอิสลามของคู่สมรส 2. ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส ในส่วนของตัวแปรตามนั้นผู้วิจัยได้กำหนดไว้สองกลุ่มด้วยกันคือ 1. การได้มาซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านค่าอุปการะเลี้ยงดู การได้รับการปฏิบัติที่ดี

การได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากสามี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมนอกบ้าน 2. การปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านการเชื่อฟังและปรนนิบัติสามี การดูแลรักษาทรัพย์สินของสามี และการดูแลอบรมบุตร

2.6 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเป็นการวิจัยเชิงสำรวจที่มุ่งศึกษาสองประเด็นคือการได้มาซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลาม และการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือคู่สมรสที่นับถือศาสนาอิสลาม และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกในเขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี ได้แก่ คณะยุติธรรม คณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี และผู้นำมุสลิมในชุมชน

2.7 ข้อตกลงเบื้องต้นในการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้นผู้วิจัยได้กำหนดข้อตกลงเบื้องต้นว่าในการวิจัยครั้งนี้จะอ้างอิงตามบทบัญญัติอิสลามโดยยึดหลักฐานจากอัลกุรอาน อัลสุนนะฮ์ และทัศนะของมัซฮับต่าง โดยเน้นการยึดทัศนะของนักกฎหมายอิสลามมัซฮับชาฟีอี้อยู่เป็นหลัก และการอ้างอิงอัลหะดีษผู้วิจัยจะแจ้งถึงสถานภาพของอัลหะดีษนั้นด้วย

2.8 นิยามศัพท์เฉพาะ

นิยามศัพท์เฉพาะผู้วิจัยได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับนิยามศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับความยึดมั่นในหลักการอิสลาม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส การได้มาซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลาม ค่าอุปการะเลี้ยงดู การได้รับการปฏิบัติที่ดี การได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากสามี การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมนอกครัวเรือน การปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม การปรนนิบัติสามี การดูแลทรัพย์สินของสามี การดูแลอบรมบุตร สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม และผู้นำอิสลามในชุมชน

ส่วนที่ 3 เนื้อหา

ในส่วนเนื้อหาของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยได้แบ่งบทในการวิจัยออกเป็น 4 บทด้วยกันประกอบด้วยบทเกี่ยวกับเนื้อหาสิทธิและหน้าที่ของภริยา บทที่เกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย บทเกี่ยวกับผลการวิเคราะห์ข้อมูล และบทที่เกี่ยวกับสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทที่เกี่ยวกับเนื้อหาสิทธิและหน้าที่ของภริยาผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายสำคัญในอดีตดังเช่นกฎหมายบาบิโลน กฎหมายอินเดีย เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของภริยาตามคัมภีร์พระเวท สิทธิหน้าที่ของภริยาตามคัมภีร์มุนธุธรรมศาสตร์ สิทธิหน้าที่ของภริยาตามคัมภีร์อรรถศาสตร์ กฎหมายโรมัน เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ของสตรีและภริยาในยุคญาฮิลียะฮ์ (ยุคก่อนอิสลาม) กฎหมายไทย เกี่ยวกับฐานะทั่วไปของสตรีสมัยก่อน สิทธิหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายมังรายศาสตร์ สิทธิหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายสมัยพระวรมาริบัติที่ 1 ภริยาตามกฎหมายไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง สิทธิหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายตราสามดวง สิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม เกี่ยวกับสิทธิของภริยาในการเลือกคู่ครอง สิทธิในการได้รับค่าสมรสโดยนำเสนอในเรื่องของอัศเศาะดาเก (ค่าสินสอด) สิทธิของอัศเศาะดาเก (ค่าสินสอด) สิ่งที่เป็นอัศเศาะดาเก (ค่าสินสอด) ได้ อัตรากษณะของอัศเศาะดาเก (ค่าสินสอด) สิทธิในการได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดู ประเภทของค่าอุปการะเลี้ยงดูที่เกี่ยวกับคำรักรักษาโรค การกำหนดฐานะของสามี มาตรฐานค่าอุปการะเลี้ยงดู การได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดูเป็นรายปี เงื่อนไขการได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดู สาเหตุที่ทำให้หมดสิทธิค่าอุปการะเลี้ยงดู สิทธิในการบริจาครานจากทรัพย์สินของสามี สิทธิในการได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากสามี สิทธิในการได้รับความยุติธรรม

เมื่อสามีมีภริยาหลายคน สิทธิในการทำงาน สิทธิในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน สิทธิร่วมระหว่างสามีภริยา ดังเช่นสิทธิในการเสพสุขจากกันและกัน สิทธิในการได้รับการปฏิบัติต่อกัน จากสามี จากภริยา สิทธิในการเกี่ยวข้องกันกับญาติของกันและกัน สิทธิในการได้รับมรดกของกันและกัน หน้าที่ของภริยาซึ่งมีหน้าที่ในการเชื้อฟังสามี การปรนนิบัติต่อสามี การสร้างความพึงพอใจให้แก่สามี การปฏิบัติดีต่อครอบครัวสามี การดูแลรักษาทรัพย์สินของสามี และการดูแลอบรมบุตร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาต่าง ๆ ที่เทียบพร้อมแหล่งอ้างอิงจากหนังสือกฎหมายอิสลามและหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันกับเนื้อหา และผู้วิจัยได้ยกหลักฐานอายุะฮ์อัลกุรอาน และอัลหะดีษมาบรรยายประกอบพร้อมทั้งได้ชี้แจงสถานภาพของอัลหะดีษเหล่านั้นด้วย

ในบทเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยครั้งนี้ว่าเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ แบบเก็บข้อมูลครั้งเดียว โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้จากคู่สมรสที่นับถือศาสนาอิสลามในเขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี จำนวน 140 คน ได้มาโดยเจาะจงเอาอำเภอเมือง สุ่มกลุ่มอำเภออีกสองอำเภอ หลังจากนั้นสุ่มตำบลในสองอำเภออีกหกตำบล พอได้ตำบลก็จะดำเนินการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอีกตำบลละหนึ่งหมู่บ้าน หลังจากนั้นจะมีการสุ่มครัวเรือนในแต่หมู่บ้านอีก 10 % ของครัวเรือนและจะได้กลุ่มตัวอย่างของครัวเรือนทั้งหมด 70 ครัวเรือน และประชากรที่เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกโดยการเลือกแบบเจาะจงอีก 8 คนประกอบด้วยคະไต่ะยุติธรรมประจำศาลจังหวัดปัตตานีจำนวน 1 คน ตัวแทนผู้วินิจฉัยกฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกจากสำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานีจำนวน 1 คน และผู้นำมุสลิมในชุมชน จำนวน 6 คน รวมกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้จำนวน 148 คน

ในส่วนของการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบการสัมภาษณ์สามีและภริยา และจะใช้แบบการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก และผู้นำมุสลิมในชุมชน ในส่วนของการวิเคราะห์ผู้วิจัยจะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลของคู่สมรสด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป SPSS คำนวณหาค่าร้อยละ หาค่าเฉลี่ย และหาค่าสหสัมพันธ์และระดับนัยสำคัญของสถิติ และการวิเคราะห์ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก และผู้นำมุสลิมในชุมชนนั้นผู้วิจัยจะดำเนินการวิเคราะห์ในรูปแบบอุปนัย

ในบทผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลทั่วไปของสามีภริยาและคู่สมรสในเรื่องของอายุ ระดับการศึกษา จำนวนปีที่สมรส จำนวนบุตร และอาชีพ ข้อมูลที่เกี่ยวกับความยึดมั่นในหลักการอิสลามของคู่สมรสและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านค่าอุปการะเลี้ยงดู การได้รับการปฏิบัติที่ดี การได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากสามี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมนอกบ้าน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านการเชื้อฟังและปรนนิบัติสามี การดูแลรักษาทรัพย์สินของสามี และการดูแลอบรมบุตร ข้อมูลที่เกี่ยวกับความคิดเห็น และข้อเสนอแนะของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นภริยา ข้อมูลที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความยึดมั่นในหลักการอิสลามของคู่สมรสและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรสกับการได้รับจริงซึ่งสิทธิและการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลาม ข้อมูลทั่วไปและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้นำ ทั้งนี้ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบตารางร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานมาประกอบในการนำเสนอ และในประเด็นของความคิดเห็นและข้อเสนอแนะทั้งจากกลุ่มภริยาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกผู้วิจัยได้นำเสนอข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้มา และได้มีการสรุปความคิดเห็นต่างจากประเด็นที่ได้ดำเนินการสัมภาษณ์มาเป็นตารางในแต่ละหัวข้ออย่างชัดเจน เช่นเดียวกันกับการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างความยึดมั่นในหลักการอิสลามของคู่สมรสกับการได้รับจริงซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลามผู้วิจัยได้มีการนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบของการแสดงค่าเฉลี่ยในแต่ละประเด็นอย่างชัดเจน

ในบทของการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะผู้วิจัยได้ดำเนินการสรุปในส่วนที่เป็นข้อมูลทั่วไปของการวิจัยโดยที่สรุปออกมาเป็นคำร้อยละในแต่ละประเด็นที่ได้กำหนดมา ส่วนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตัวแปรที่ได้กำหนดไว้ ทั้งตัวแปรต้นและตัวแปรตาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการสรุปในแต่ละประเด็นที่ได้มีการกำหนดในการวิจัยในรูปแบบของการแสดงตัวเลขของค่าเฉลี่ยและระดับในค่าเฉลี่ยเหล่านั้น

ในส่วนของการอภิปรายผลผู้วิจัยได้ดำเนินการอภิปรายผลการวิจัยในประเด็นของความยึดมั่นในหลักการอิสลามของคู่สมรส ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามของคู่สมรส ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งสิทธิของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านค่าอุปการะเลี้ยงดู การได้รับการปฏิบัติที่ดี การได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากสามี และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมนอกบ้าน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามด้านการเชื่อฟังและปรนนิบัติสามี การดูแลรักษาทรัพย์สินของสามี และการดูแลอบรมบุตร โดยที่ผู้วิจัยเอาอายุะฮ์อัลกุรอาน และอัลหะดีษมาประกอบในการอภิปรายด้วย

ในส่วนของการข้อเสนอแนะผู้วิจัยได้นำเสนอข้อเสนอแนะจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นภริยา ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดก และผู้นำมุสลิมในชุมชน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อภาครัฐ และสุดท้ายข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ส่วนที่ 4 บทวิพากษ์จุดเด่น จุดด้อย และข้อเสนอแนะ

จุดเด่น

วิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์ที่ดีและมีประโยชน์แก่ครอบครัว สามีและภริยา มีประเด็นที่เป็นจุดเด่นมากคือในส่วนที่เป็นบทที่ 2 เกี่ยวกับเนื้อหาผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาที่ครอบคลุมโดยมีการอ้างอิงหลักฐานจากอายุะฮ์อัลกุรอานมาประกอบ และอัลหะดีษก็เช่นเดียวกันผู้วิจัยได้นำเสนออัลหะดีษมาประกอบพร้อมกับการชี้แจงสถานภาพของอัลหะดีษที่ได้หยิบยกมาว่าเป็นอัลหะดีษอยู่ในระดับใดเป็นต้น

จุดด้อย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีจุดด้อยกรณีวิธีการเก็บข้อมูลแบบครั้งเดียวเนื่องจากอาจทำให้ได้ข้อมูลไม่สมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกในประเทศไทย ควรทำวิจัยเป็นรายปี เพื่อศึกษาข้อมูล เหตุผลตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของภริยาตามกฎหมายอิสลามต่อไป